

XVIII. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GAYRİMÜSLİM VAKFIYESİ ÖRNEĞİ: EDİRNELİ KERESTECİ AGOP'UN VAKFIYESİ

*AN EXAMPLE WAQFIYYA OF A NON-MUSLIM IN 18th CENTURY IN
OTTOMAN PERIOD: EDIRNELI LUMBERMAN AGOP'S WAQFIYYA*

Habibe KAZANCIOĞLU*

*Geliş Tarihi: 15.03.2016
(Received)*

*Kabul Tarihi: 15.06.2016
(Accepted)*

ÖZ: Vakıf müessesesinin menşei hakkında birçok görüş olmakla birlikte vakfın, İslam dininin yardımlaşmaya teşvik edici âyet ve hadislerinden ilham alan, hukûkî prensipleri İslam dininin kurallarına göre şekillenen bir İslam müessesesi olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti de diğer İslam devletlerinde olduğu gibi vakıf sisteminin temelini İslam hukukuna dayandırmıştır. İslam dinine göre vakıf kurmadaki en önemli unsur Allah'a yakın olma yani Allah'ın rızasını kazanma gayesidir. Dolayısıyla vakıf kurmada kişinin dini, mezhebi ve milliyeti önemli değildir. Osmanlı devletinde Müslüman ve gayrimüslimlerin kurduğu birçok vakıf vardır. Ancak gayrimüslimler doğrudan kiliselere, manastırlara veya havralara, bunların tamir ve inşası ile Tevrat ve İncil'in basım ve dağıtımına yönelik vakıflar kuramazlardı. Ancak gayrimüslimler kilise, manastır ve havraların fukarasına harcanmak üzere vakıflarda bulunabilirlerdi. Gayrimüslimler bu şartı kullanmak suretiyle dolaylı yollardan mabetlerine vakıflarda bulunmuşlardır. Bunun dışında Osmanlı devletinde gayrimüslimler sosyal gaye ve beledi hizmetler (çeşme-yol vb.) amacıyla vakıflar kurabilmişlerdir. XVIII. yüzyılda yaşamış olan Edirneli Keresteci Agop'un vakfı, sosyal ve beledi hizmet amaçlı bir vakıf olup, çeşme, yol, kilise fukaraları ve hastaları konu almaktadır. Agop tarafından kurulan vakfın vakfiyesinde vakfedilen mallar, vakıfta kimlerin çalışacağı, çalışan kişilerin ne kadar ücret alacağı, vakıf gelirlerinin nerelere hangi miktarda dağıtılacağı, vakfın hukukî yönü vb. hususlar detaylı bir şekilde yer almaktadır. Edirneli Keresteci Agop'un vakfiyesi bu yönüyle Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl sosyo-kültürel ve ekonomik hayatı hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakfiye, Edirneli Keresteci Agop, vakıf, gayrimüslim.

ABSTRACT: Even though there are many different opinions about how the waqfs has been developed for the first time, it is Islam religion that has encouraged by its signs and teaching of the prophet Muhammed. Also it is possible to say the waqfs were the foundations wich were based according to Islamic law. Ottoman Empire has followed Islamic law as other Islamic countries when they founded the waqf. According to Islam religion the main aim to found a waqf is, to gain Allah's consent, spiritually near to Allah. Therefore it is not relevant who founds the waqf regardless to their race, religion and nationality. There are many waqfs founded in Ottoman Empire both by müslims and non-Müslims. However non-muslims were not allowed to found a waqf which would help directly to churches, monasteries and synagogues to be repaired or built and to print or

* Yrd. Doç Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, habibekazancioglu@trakya.edu.tr

distribute Bible and Torah. Nevertheless non-muslims were allowed to give waqf to the poor of the churches, monasteries and synagogues. Therefore non-muslims were able to give charity to their worship places. Apart from this the non-muslims in Ottoman Empire, were allowed to found waqfs for social aim and building fountains, roads, bridges etc. Edirneli Lumberman Agop's waqf is about fountain, road and poor and ill people of a church in the 18th century. His waqf's aims were social and community affairs. In Agop's foundation's waqfiyya; donated properties, who will work in the foundation, how much the workers will be paid, where and how much the foundation income will be distributed and the legal side of the foundation etc. are elaborately included. Agop's foundation gives information about 18th century socio-cultural and economic life in Ottoman Empire.

Keywords: Waqfiyya, Edirneli Lumberman Agop, foundation, non-Muslim.

GİRİŞ

Vakıf, VIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl sonlarına kadar süren uzun bir dönemde Müslüman toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında önemli rol oynamış dinî, hukukî ve sosyal bir müessesedir.¹

İslam hukukunda, insanlar inançlarına göre sınıflandırılmakta *müslim* ve *gayrimüslim* olarak ikiye ayrılmaktadır Bir İslam ülkesinde sürekli yaşayan gayrimüslimlere, aynı anlama gelen *ehl-i zimmet*, *zimmî* veya *gayrimüslim tebaa* gibi adlar verilmektedir. Osmanlı Devleti'nde de ehl-i zimmet için *gayrimüslim tebaa* ya da *reaya* tabirleri kullanılmıştır. *Reaya* başlangıçta Müslüman olsun olmasın bütün halkı ifade ettiği halde sonraları sadece gayrimüslimler için kullanılan bir kavram haline gelmiştir.²

Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan gayrimüslimler, dinî açıdan bağlı oldukları bir topluluğun üyesi olup inanç merkezli bu siyasî oluşuma genel olarak "millet" denilmiştir. İnançlarına göre gruplandırılmış olan gayrimüslimler Osmanlı Devleti'nin neresinde yaşarlarsa yaşasınlar hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar hangi ırka mensup olurlarsa olsunlar, yönetim merkezi İstanbul'da olan bir milletin üyesi olarak Osmanlı siyasî ve idarî sistemine bağlanmışlardır.³

Tâbiyyet, bireyle devlet arasındaki siyasî ve hukukî bağ olarak tanımlandığına göre bir İslâm ülkesinde yaşayan Müslüman halk gibi -aralarında

¹ Bahaeddin Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, s. 19

² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul 1996, s.20; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 172

³ Eryılmaz, *age*, s. 18.

bazı farklılıklar olmakla birlikte- gayrimüslimlerin de hakları ve yükümlülükleri vardır.⁴

İslam hukukunda gayrimüslim tebaanın sahip olduğu en önemli haklar inanç, ibadet ve eğitim alanlarındadır.⁵ Hukukî çerçevede ve bazı şartlar altında gayrimüslim tebaaya tanınan haklardan birisi de vakıf kurma hakkıdır.

Osmanlı Devleti, kendi hâkimiyeti öncesinde kurulmuş olan kilise ve manastırların haklarını tanımış, kilise teşkilatları Ortodoks metropolit ve piskoposları patrikhânenin tâbiyetinde varlığını korumuşlardır. Daha önce arazi işletenler arazilerini, vakfı olanlar vakıflarını işletmeye, bağış toplayanlar da bağışlarını toplamaya devam etmiştir.⁶

İslam hukukunda gayrimüslim halkın hangi şartlarda vakıf kurabilecekleri belirtilmiştir. İslam hukukçularının ortaya koyduğu ilkelere ve Osmanlı tatbikatına göre gayrimüslimlerin, Müslümanlar ve onların müesseseleri lehine vakıf kurmaları mümkündür. Ayrıca gayrimüslimler, çeşme, hastane vb. gayelerle vakıf kurabilme de Müslüman halkla aynı haklara sahiptirler.⁷ Ancak gayrimüslimlerin doğrudan kiliselere, havralara, bunların tamir ve inşası ile Tevrat ve İncil'in basım ve dağıtımına yönelik vakıflar kuramazlardı. Kilise, manastır ve havralara yapılan vakıflar bir şartla geçerli olurdu ki o da bu mabetlerin fukarasına harcanmak üzere vakıflarda bulunulmasıydı.⁸ Nitekim Osmanlı uygulamasının birer aynası olan şer'î siciller ve diğer tarihi belgeler, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kilise, manastır veya havra fukarasına yardım kaydı adı altında dolaylı olarak mabetlerine vakıflarda bulunup giderlerini karşıladıklarını haber vermektedir.⁹

Edirneli Keresteci Agop'un Vakfiyesi

Malını vakfeden yani vâkıf tarafından hazırlanan, kadı ve şahitler huzurunda sözlü beyanda bulunarak kadı sicillerine işlenen vakfın nizamnâmesi olarak da kabul edilen belgeye vakfiye denir.

⁴ Gayrimüslimlerin hakları hakkında geniş bilgi için bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001, s. 173-250

⁵ Eryılmaz, *age*, s. 21

⁶ Mustafa Alkan, "Ayazmend'de Bir Müslim ve Gayrimüslimin Kurduğu Ortak Vakıf", *Türk Yurdu Dergisi*, 26 (2006), s. 53.

⁷ Gayrimüslimlerin vakıf kurmadaki hukukî durumları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nazif Öztürk, *Azınlık Vakıfları*, Ankara 2003, s. 118-119.

⁸ Akgündüz, *age*, s.173-174; Öztürk, *Azınlık Vakıfları*, s. 119; Örneğin Kudüs'teki Mar Yakup Kilisesi'ne bu şekilde vakıfta bulunulmuştur: "...Ermeni reayasının rical ve nisvanlarından bazıları hal-i hayatlarında ba-hüccet-i şer'îye mülkiyet üzere malik ve mutasarrıf oldukları mülk menzil ve hane ve dekakin ve bağ ve bahçe ve emlak ve saire nukud ve eşyalarından bazılarını medine-i Kudüs-i Şerif'de vaki Mar Yakub nam Ermeni kilisesi fukarasına ve patrik ve ruhbanlarına huzur-ı şer'ide vakf ve habs ve teberru eylediklerinden..." M.Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, İstanbul 2004, s. 276.

⁹ Gayrimüslimlerin kurdukları vakıf örnekleri için bkz. Mustafa Alkan, *agm*, s. 53-54; Kenanoğlu, *age*, s. 275.

Vakfiyeler, aslî unsurundan olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Aslî unsurlarından olup hukukî önem taşıyan kısmında vakfedilen malların (mevkufun) neler olduğu, nasıl ve kimler tarafından idare edileceği, gelirin nerelere sarf edileceği, çalışanlara ne kadar ücret verileceği, hâkimin vakfın sıhhat ve lüzumuna dair hükmü ile şahitlerin tasdiki yer alır. Aslî unsurların dışında olan kısmında ise vakfiyenin başında bulunan vakfa teşvik edici âyet, hadis, şiir ile sonunda bulunan vakfiyedeki şartların getirilmesi halinde vâkıfın duası ve muhalefet edilmesi durumundaki bedduasıdır.¹⁰

Edirneli Keresteci Agop'un 19 Rebiülevvel 1211 (22 Eylül 1796) tarihli vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivi'nde 610 numaralı defterin 98.sayfasının 131.sirasında yer almaktadır.

Vakfiye Şûrâ-yı Evkâf'ın 23 Teşrîn-i evvel 1336 (23 Ekim 1920) tarihli kararı üzerine 8 Rebiülevvel 1339 (20 Kasım 1920)'daki *irâde-i aliyye* gereğince kayda geçirilmiştir. Vakfiyenin doğru bir şekilde kayda geçirildiğini gösteren iki de imza bulunmaktadır. Bunlardan biri Hameyn-i Muhteremeyn Evkâfı Müfettişi Şevki bin Ahmed'e bir diğeri ise Rumeli Kadıaskeri Abdullah bin Osman'a aittir.

Vakıf sahibi Agop hakkındaki bütün bildiklerimiz vakfiyede geçen bilgilerle sınırlıdır. Vakfiyeden öğrendiğimize göre Agop, Edirneli bir kereste tüccarıdır. Babasının ismi Ağya, dedesinin ismi ise Serapyun'dur. Vakfiyede Agop'un soyu *Keresteci Edirneli Agop veled-i Ağya veled-i Serapyun* olarak geçmektedir. Agop Üsküdar'a bağlı Beylerbeyi mahallesinde ikamet etmektedir. Vakfiyeden eşinin adının Parapyun, kayınpederinin Mizra, kayınbiraderinin ise Karabet olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede çocuklarının varlığına dair bilgi varsa da çocuklarının isimleri zikredilmemektedir.

Vâkıf Agop, Müslüman Osmanlı vatandaşlarının yaptığı gibi *kadı* ve *şahitlerin* huzurunda sözlü olarak, vakfiyede adı geçen mallarını yine adı geçen ihtiyaç sahiplerine vakfettiğini ifade etmiştir. Hazırlanan vakfiye, Müslüman halkın vakfiyelerinde olduğu gibi Allah'a hamd ve övgü içeren *Hamd-i bî-had ve senâ-yı lâ yu'ad ol Hâlik-i kâinât ve rezzâk-ı mevcudât vâkıf-ı zemâyir-i âdem ve kâşif-i esrâr-ı âlem hazretlerine mahsusdur* cümleleriyle başlamıştır. Ancak Müslümanların vakıflarından farklı olarak vakıf yapmanın önemine ve değerine vurgu yapan ayet ve hadislerle yer verilmemiştir.

Agop'un vakfının akârları Üsküdar'a bağlı Yenimahalle¹¹ semtinde Çinili Câmii¹² ve Numan Bey Tekkesi¹³ yakınında olup *Mehmed Ağa, Arpacıoğlu Agop,*

¹⁰ Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açısından Vakıflar*, İstanbul 1985, s. 39-43

¹¹ Yenimahalle günümüzde Üsküdar İlçesi sınırları içinde yer alan Bağlarbaşı semtindedir. XVII. yüzyıl Ermeni tarihçilerinden Eremya Çelebi Kömürçyan, Yenimahalle ile ilgili olarak eserinde *İskeleden bir saat*

Keresteci Bali, Basmacı Sekis, Ekmekçi Sadet, Kürkçüoğlu Karabet, Kuyumcu Ohannes, Hancı Agop, Sarraf Boğos, Tahtabirun (?) oğlu Sarkis, Basmacı Ağya, Şerbetçi Hürmüz, Gebeci¹⁴ ve Eskici Sarkis, Kılçık Artin, Sursancı (?) Karabet, Taşçı Papa Yani Kızı, Simitçi Toma, Kılçık Artin, Keresteci Toma, Kahveci Matyuh, Berber Asvadur, Dülbendci Müfridic, Seferoğlu Sarkis, Duhhanî Takfor, Tüccar İstefan, Basmacı Lütfi Almiya isimli zımmîler ile Saraylı kadının tasarrufunda olan menziller, Ulaklı bostan, yedi tane tahtanî (alt kat, tek katlı) Müslüman evleri, bir bakkal mahzeni, bir berber dükkânı, Memiş Ağa adındaki kimseye ait bir kahve dükkânı ve bir demirci dükkânı ile sınırdadır.

Vakfın akârlarını oluşturan gayrimenkuller *tülen* (boyuna) ve *arzen* (enine) *yüz yirmi bin zir'a¹⁵lık* bir arazi üzerindedir. Bu arazi Behram Kethüda¹⁶ Vakfı'na ait olup, Agop tarafından seneliği dört *bin yedi yüz* akçe ile *mukata'a-i kadîme¹⁷* li olarak kullanılmaktadır.

Agop, yine adı geçen sınırlar içinde Çinili Camii tarafından başlayıp Selâmiye Mahallesi'nin sonlarında yeni açtığı *tarîk-i caddenin* (ana yol) sağında var olan *havza* (havuz) *munsabb* (dökülen) olan akarsudan halkın istifade etmesi için adı geçen havuzun yakınına *salma akar* bir çeşme yaptıracakını söylemektedir. Agop vakfettiği akârlarını, inşa edilecek çeşmenin hemen bitişiğinde olmak üzere büyüklü küçüklü beş tane ev, etrafı taş duvarla örülü ayrıca zemin katı olan bir

yukarıda Rum ve Ermeni mahalleleri vardır. Türk ve Ermenilerle meskûn olup Yenimahalle denilen bu yerde Ermenilerin kilisesi bulunmaktadır demektir. (Eremya Kömürciyan, *İstanbul Tarihi*, Hrand D. Andreasyan (çev), İstanbul 1952, s. 48) Ayrıca Başbakanlık Arşivi 3129 numaralı Maliyeden Müdevver Defter (MAD)'den naklen verilen bilgiye göre 1691 yılında Üsküdar Kasabası sınırları içinde *Mahalle-i Cedid* adıyla bir mahalle kurulmuş ve buraya Ermeniler yerleştirilmiştir. (Bilgi için bkz. M. Hanefi Bostan, "Üsküdar" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* XLII, 366)

¹² Çinili Câmii, günümüzde Üsküdar'ın Murat Reis mahallesinde kendi ismini taşıyan semttedir. 1640 yılında Kösem Valide Sultan tarafından inşa ettirilmiştir. Gülçin Erol, "Çinili Câmii Külliyesi" *DİA*, VIII, 335

¹³ Numan Bey adında bir kimse tarafından 1793 yılında inşa edilen bu tekke Çinili Câmii yakınında yer almaktadır. Afganistan'dan gelen seyyah dervişler için inşa edilen bu tekke *Afganiler Tekkesi*, *Afgani Kalenderhanesi* veya *Kalenderhane* olarak da bilinmektedir. (M. Baha Tanman "Kalenderhâne" *DİA*, XXIV, 250)

¹⁴ Çobanların ve köylülerin giydikleri ve yere serdikleri yünden "kaba aba" anlamına gelen *Gebe* (*Kebe*) yi diken kimse. (Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, Dersaadet 1317, s. 1143)

¹⁵ Arşun olarak da bilinen zira', bir uzunluk ölçü birimi olup günümüz uzunluk ölçü birimi olarak 0,758 m'yi karşılarmaktadır. (Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 2000, I, 441)

¹⁶ Behram Kethüda, Üsküdarlı olup Mahpeyker Kösem Sultan'ın kethüdası idi. 18 Cemaziyelahir 1056 (1 Ağustos 1646) tarihinde vefat etmiştir. Kabri Üsküdar'da Çinili Câmii kibleli yönündedir.

¹⁷ Mukataa, arsası vakıf olup üzerindeki bina ve ağaçları mülk olan akârlara mutasarrıf kimsenin arsanın sahibi olan vakfa senelik olarak ödediği bir kiradır. Takdir edilen kiraya mukataa dendiği gibi *icâre-i zemîn* de denir. (Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstılah ve Tâbirler*, Ankara (t.y) s. 38)

mahzen, içinde su kuyusu olan sekiz tane ev *mahalli* (arsası) ve kendisine ait yolu ve meyve bahçesi olan iki tane de arsa olarak sıralamaktadır.

Agop'un vakfettiği akârlar bunlarla sınırlı değildir. Açtırdığı ana yolun solunda aynı şekilde insanların yararına bir çeşme daha inşa ettireceğini söyleyen Agop, bu çeşmenin Selamiye Mahallesi¹⁸'ne bitişik, etrafı taş duvarlarla çevrili, meyve bahçeli bir tane büyük ev, kendisine ait yolu olan ve dört tarafı taş duvarlarla çevrili ev arsaları, *terbî'an* (kare) *yirmi altı bin zir'a* arsa üzerinde bir meyve bahçesi, dört tarafı taş duvarla çevrili bir *kıt'a* büyük bir bostan ve bu bostanın yakınında *terbî'an beş bin altı yüz zir'a* arsa üzerinde meyve bahçesi ve etrafı taş duvarla çevrili çiçek bahçesi ve bu bahçenin bitişiğinde dört tarafı taş duvarla çevrili içinde iki tane büyük taş ocağı bulunan bir ev arsasını vakfiyede geçen şu ifadelerle vakfetmiştir: "...*bâ hüccet-i şer'îyye yedimde mülküm olmağla zikr olunan ebniye-i müteaddide ve bil-cümle emlâk-i sâiremi enfes-i emvâlimden ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz idüb hasbeten lillâhi'l-Melikü'l-Ehad ve taleben li-merdati'r-Rabbü's-Samed vakf-ı sahîh-i şer'î müebbed ve habs-i sarîh-i mer'î muhalled ile vakf ve habs idüb...*"

Vakfiyede, vakfedilen evler müstemilatlarıyla birlikte *icâreteyn-i misliye*¹⁹; bostan ve bahçeler ise *icâre-i vâhide-i misliye*²⁰ ile kiralanıp elde edilen gelirden arsanın *mukataa* ücreti olan senelik dört bin yedi yüz akçe Behram Kethüda Vakfı'na ödendikten sonra geriye kalan gelirden öncelikle vakıf çalışanlarına ödenecek maaş miktarları zikredilmektedir. Buna göre: Vakfın mütevellisine günlük yirmi akçe, kâtibine günlük beş akçe, *câbi*²¹sine günlük beş akçe, iki çeşmenin iki *suyolcusu*²²na günlük dörder akçe ve *taskeş*²³lere günlük birer akçeden iki akçe verilmesi şart koşulmuştur.

¹⁸ Vakfiyede mahalle ismi *Selamiye* yazılmış olmakla birlikte bu mahallenin Selamiali Mahallesi olması kuvvetle muhtemeldir.

¹⁹ *İcâreteyn*, iki icarlı anlamına gelmektedir. Bu tür vakıflarda müteveli, vakfın bina veya arazi cinsinden akarını kiraya verirken iki türlü kira alır. Bunlardan ilki *icâre-i muaccele* olup akarın kıymetine yakın bir miktarı peşin olarak alması, ikincisi ise her yılın sonunda *icâre-i müeccele* adıyla tayin olunan cüzi bir miktara kiralamasıdır. (Bilgi için bkz. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 252)

²⁰ *İcâre-i vâhide-i misliye*, mütevelliler veya vakfın idarecileri tarafından ay ve sene gibi geçici bir zaman için doğrudan doğruya kiraya verilen veya bu şekilde idare olunan vakıflardır. Bu türden vakıflar bina ve arazilerden oluşmaktadır. (Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*, Ankara (t.y) s. 17)

²¹ *Câbi*, vakfın gelirini toplayan kimseye verilen ad olup tahsildar anlamındadır. (Berki, *age*, s. 9)

²² *Suyolcu*, suyolları ve su dağıtım noktası olan *maslakların* tamiri ile suların şehrin çeşitli yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde muntazaman akması işiyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1993, III, 286)

²³ *Taskeş*, eş anlamlısı *Tasdâr* olup çeşmelerdeki tasların bakımından sorumlu kimse.

Vakıf çalışanlarının kimler olacağı konusu ise şu şekilde şartlara bağlanmıştır: Vakfın mütevellilik görevi, Agop hayatta olduğu sürece kendisinde, vefatından sonra ise karısı Parapyun'da olacaktır. Onun vefatından sonra ise bu görevi soyları devam ettiği sürece erkek ya da kız çocuklarının *erşed ve ekberi*²⁴ sürdürecektir. Soyun kesilmesi durumunda ise bu görev Selamiye Kilisesi mütevellilerince yürütülecek, herhangi bir sebepten dolayı bu görev adı geçen kilisenin mütevellilerince de yürütülemeyecek olursa bu kez Yenimahalle'de ikamet eden vakfın işlerini yürütebilecek *mütemevvîl* (zengin) ve *müstakîm* (dürüst) bir kimse, vakıftan sorumlu nâzırın sunacağı arz ile müteveli olacaktır.

Vakfının kâtiplik görevini Mehmed Sadık Efendi ve *câbilik* görevini ise Mehmed Sadık Efendi'nin oğlu es-Seyyid Mehmed Efendi'ye veren Agop, adı geçen bu kimselerden sonra onların yerine gelecek kimselerin de güvenilir kimseler olmasını şart koşturmuştur. Vâkıf Agop, vakfının nâzırı olarak *Rumeli Kadıaskeri Efendileri*'ni göstermekte, kâtip, câbi ve diğer vakıf çalışanlarının değiştirilmesi veya görevden azledilmesi gibi durumların mütevellinin *inhâsı* ile nâzırın *arzına* bırakmakta bunların dışındaki kimselerin sunacağı arzuhâllere itibâr edilmemesini istemektedir.

Agop, vakfiyesinde hayır kazanmak amacıyla Yenimahalle fukarasına günlük yedi akçe, *Sulu Manastır* etrafında ikamet eden fukaraya günlük yedi akçe, Narlıkapı'nın dışında hastalar için yapılmış binada kalan fukaraya günlük yedi akçe, Selamiye Mahallesi'de ikâmet eden fukaraya günlük yedi akçe, Langa Yenikapı yakınında Cüce Çeşmesi'ndeki Ermeni Mektebi ile Selamiye'deki Ermeni Mektebi'ndeki öğrencilere *ta'amiye* (yemek parası) olarak günlük yedişer akçe verilmesini şart koşturmuştur. Bunlara ilaveten ayrıca Kudüs'teki *Maryakob Manastırı* fukarasına senelik kırk kuruş, *Cekli Manastırı* fukarasına senelik kırk kuruş, Van'daki üç adet Ermeni manastırında kalan fukaranın taamiyesine ödenmek üzere seneliği on beş kuruştan toplamda kırk beş kuruşun bu kurumların mütevellilerine gönderilmesini şart koşturmuştur.

Vakfın gelirlerinden her sene vakıf nâzırı olan Rumeli Kadıaskeri ile Evkâf-ı Haremeyn müfettişine ödenmek üzere *harc-ı muhasebe* ücreti olarak otuz kuruş, *harc-ı imza* için on beş kuruş, *kaydiyye* ve *huddâmiyye* için üç kuruş ayrılmıştır. Ayrıca vakfiyede vakfın gelirinden bütün masraflar karşılandıktan sonra eğer bir miktar para artarsa bu paralar iki çeşmenin su yolları ile vakfın akarları durumunda olan evlerin *kârîz* (lağım) lerinin bakım ve onarımında kullanılması şartı yer almaktadır.

Vakfiyenin sonlarına doğru vakfın *lüzûm* ve *sıhhatine* dair fikhî yani hukukî görüşler yer almaktadır. Özellikle mevkuf arazi üzerindeki bina ve arazilerin

²⁴ Yaşça büyük olmasının yanı sıra hukukî olarak da sorumluluk alacak yaşta olan kimse.

vakfedilmesi konusundaki farklı görüşlere yer verilmekte nihayetinde İmam Yusuf'un mevkuf arazi üzerindeki binaların ve arazilerin vakfedileceğine dair hükmü esas alınmaktadır.

Vakfiyenin sonunda “Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah (her şeyi) işitir ve (her şeyi) bilir” anlamına gelen Bakara Sûresi'nin 181.âyet-i kerimesi zikredilip vakfiye 19 Rebiülevvel 1211 tarihi ile noktalanmaktadır.

Şuhûdu'l-hâl (şahidler) olarak şu kimselerin isimleri geçmektedir:

Eşrâf-ı Kudâtan es-Seyyid Mustafa İbn Halil

Mektûbi es-Seyyid Abdullah Efendi ibn es-Seyyid Ahmed

İmam-ı Evvel el-Hâc Nimet Efendi İbn el-Hâc Hasan

Muvakkit Ahmed Ağa İsmail Efendi İbn Mustafa

İsmail Ağa ibn Yahya

el-Hâc es-Seyyid Süleyman Ağa ibn Hasan Ağa

el-Hâc Mustafa Ağa ibn Ömer Ağa

Müezzin Mehmed Efendi ibn el-Hâc Ahmed Ağa

Muhsin Efendi ibn el-Hâc Osman

Müezzin Ebubekir Efendi ibn Osman

Zekeriyya Efendi İbn Mustafa

Sadri Efendi ibn

Uzun Emin Efendi İbn Hasan

Mustafa Efendi İbn Mehmed

Emin Efendi İbn Hüseyin

Derviş Emin Efendi bin Ali

es-Seyyid Süleyman Ağa ibn Abdünnebi

Mukayyid Hüseyin Baykara Efendi ibn Halil

el-Hâc İbrahim Efendi ibn Ahmed Efendi

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Müslümanların kurduğu vakıfların yanı sıra Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin de mevcut hukuk sistemi dâhilinde vakıf kurdukları bilinmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren “azınlık vakıfları” statüsü kazanan gayrimüslim vakıfları hakkında oldukça fazla çalışma olmakla birlikte bu yüzyıl öncesinde gayrimüslimler tarafından kurulan vakıflara dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Edirneli Keresteci Agop'un vakfiyesi XVIII. yüzyılda gayrimüslimler tarafından kurulan vakıfların işleyişi ve hukukî boyutları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir.

XVIII. yüzyılda gayrimüslimler tarafından kurulan vakıflar dinî gayeden ziyade mensubu olduğu tebaanın mensuplarına sosyal hizmet vermiştir. Bu şekilde kurulan vakıflar sayesinde gayrimüslim tebaa kendi içinde sosyal dayanışmasını sürdürebilmiştir. Ayrıca gayrimüslim tebaa tarafından yaptırılan çeşme, yol vb. vakıflardan ister Müslüman olsun ister gayrimüslim olsun bütün insanlar yararlanmıştır.

Edirneli Keresteci Agop'a ait vakfiye genelde XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunun özelde ise gayrimüslim tebaadan olan Ermenilerin sosyo-kültürel ve ekonomik durumları hakkında son derece zengin bilgiler içermektedir. Ayrıca gayrimüslim tebaanın kendilerinden sonra mallarının yönetimini vakıf aracılığıyla devam ettirmek istemesi de Osmanlı hukuk sistemine olan güvenini göstermektedir.

Osmanlı Devletinde gayrimüslimler tarafından kurulan tüm vakıflara ait vakfiyelerin ortaya çıkarılıp bir bütün halinde incelenmesi gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti vakıf sistemi içindeki rollerini daha net bir şekilde ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Alkan, Mustafa “Ayazmend’de Bir Müslim ve Gayrimüslimin Kurduğu Ortak Vakıf”, *Türk Yurdu Dergisi*, 26 (2006)

Berki, Ali Himmet, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Ankara (t.y)

Bostan, M. Haneî, “Üsküdar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)* İstanbul 2012, II

Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, Ankara 2001.

Erol, Gülçin, “Çinili Câmii Külliyesi” *DİA*, İstanbul 1993, VIII

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

Kazıcı, Ziya, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985.

Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2004,

Kömürciyan, Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, Hrand D., Andreasyan (çev), İstanbul 1952.

Ömer Hilmi Efendi, *İthâfî'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l - Evkâf*, Ankara (t.y)

Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Öztürk, Nazif, *Azınlık Vakıfları*, Altın Küre Yayınları, Ankara 2003.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet 1317.

Tanman, M. Baha, “Kalenderhâne” *DİA*, İstanbul 2001, XXIV

Yediyıldız, Bahaeddin “İslam’da Vakıf”, *Doğuştan Günümüze İslam Ansiklopedisi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

1. Edirneli Keresteci Agop’a Ait Vakfiye’nin Transkripsiyonu

İşbu vakfiyye Şûrâ-yı Evkâf’ın 23 Teşrin-i evvel 336 tarihli kararına tevfiikan 7 Rebiülevvel 339 tarihinde sudûr eden irâde-i aliyye mûcibince kayd olunmuştur.

Ta‘allak-ı nazarî ve vakaftü bi-mâ fihi Ahmed Şevki el-müfettiş bi-umûri’l-evkâfî’l-harameyni’l-muhteremeyn harrerehu’l-fakîru ileyhi azze şânuhû. Ufiye anhu.

Şevki bin Ahmed (mühür)

Mâ fihi mine’l-vakfi ve’ş-şurûti ale’n-nemâti’l-muharreri’l-mebsûti vaka’a beyne yedey ve inni hakemtü bi-sıhhatihi ve’l-luzûmi âlimen bi’l-hilâfî’l-câri beyne’l-eimmeti ve ene’l-fakîru ileyhi Te‘âla Abdullah ibn Osman el-Kadı bi-asker-i Rumeli gufire lehuma.

Abdullah (mühür)

Hamd-i bî-had ve senâ-yı lâ yu'ad ol Hâlik-i kâinât ve rezzâk-ı mevcûdât vâkıf-ı zemâyir-i âdem ve kâşif-i esrâr-ı âlem hazretlerine mahsusdur. Pes imdî işbu vakfiyye-i celilü's-şân ve bedü'l-unvâna bâis ve bâdî oldur ki medîne-i Üsküdar'a tâbi' Beglerbegi nâm mevzi-i dil-güşâde mütemekkin Keresteci Edirneli Agob veled-i Serapyun nâm zımmî meclis-i şer'-i şerîf-i Ahmedî ve mahfeli dîn-i münîf-i Muhammedîde zikr-i âti vakfına li-ecli't-tescîl ve'l itmâm emrû'l-vakf ve't-tekmîl mütevellî nasb olunan Kaynı Karabet veled-i Mîzra zımmî muvâcehesinde ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î edüb medîne-i Üsküdar'da Yeni Mahalle'de vâkı' etrâf-ı erba'ası Çınili Câmii kurbunda Numan Beg Efendi Tekyesi ve mecmu'u Behrâm Kethudâ Vakfı'ndan Mehmed Ağa ve Arpacıoğlu Ağob ve Keresteci Bâli ve Basmacı Serkiz ve Ekmekci Saadet ve Kürkçü oğlu ve Karabet ve Kuyumcu Ohanes ve Hancı Ağob ve Sarraf Boğus ve Tahtabirun(?) oğlu Serkiz ve Basmacı Ağya ve Şerbetci Hürmüz ve Gebeci ve Eskici Serkiz ve Kılçık Artin ve Sursancı(?) Karabet ve Taşcı Papa Yani Kızı ve Simitci Toma ve Kılçık Artin ve Keresteci Toma ve kahveci Matyuh ve Berber Asvadur ve Dülbendci Müfridic ve Sefer oğlu Serkiz ve Dühhanı Takfor ve Tüccar İstefan ve Basmacı Lütfi ve Almiya nam zımmîler ve saraylı kadın tasarruflarında olan menâzil ve ulaklı bostan ve yedi bab tahtâni menâzil-i müslimîn ve bakkal mahzeni ve berber dükkânı ve Memiş Ağa tasarrufunda olan kahve ve demirci dükkânı ile mahdûd tûlen ve arzen be-hesâb-ı terbî'î yüz yirmi bin zirâ' arsa Behrâm Kethudâ vakfına senevî dört bin yedi yüz akçe mukâta'a-i kadîme ile ve hudûd-ı mezkûr dâhilinde mevcûd Çınili Câmii-i şerîfi cânibinden Selâmiye Mahallesi'nde müntehi müceddeden güşâd eylediğim tarîk-i caddenin cânib-i yemîninde kâin havza munsabb olan mâ'-i câriden avâm-ı nâs intifâ'ı için havz-ı mezkûr kurbunda müceddeden inşâ edeceğim salma akar çeşme ve ittisâlinde kâin beş bab sağır ve kebîr menâzil ve yine etrâf-ı erba'ası taş dîvâr ve kârgîr zir-i zemîn mahzen ve bi'r-i mâ'yı müştemil sekiz bâb menâzil mahalli ve iki aded tarîk-i hassı ve eşcâr-ı müsmireli mahall-i sâire ve yine tarîk-i cadde-i mezkûrenin cânib-i yesârında kezâlik avâm-ı nâs intifâ'ı için müceddeden bina edeceğim âb-ı lezzet-i câri çeşmenin Selâmiye Mahallesi'ne muttasıl etrâf-ı erba'ası taş dîvâr ile muhtevî ve eşcâr-ı müsmireli bir bâb kebîr menzîl ve tarîk-i hâssı ve yine etrâf-ı erba'ası taş dîvârı müştemil menâzil mahalli ve terbi'an yirmi altı bin zira' arsa üzerinde mağrûse eşcâr-ı müsmire ve etrâf-ı erba'ası taş dîvârı müştemil bir kıt'a kebîr bostan ve yine kurbunda terbi'an beş bin altı yüz zirâ' arsa üzerinde mağruse eşcâr-ı müsmireli ve etrâf-ı erba'ası taş dîvârı müştemil çiçek bağçesi ve ittisâlinde etrâf-ı erba'ası taş dîvâr ve derûnunda iki aded kebîr kârgîr ocağı müştemil menâzil mahalli bâ-hüccet-i şer'îyye yedimde mülküm olmağla zikr olunan ebniye-i müteaddide ve bi'l-cümle emlâk-i sâiremi enfes-i emvâlimden ifrâz ve kemâl-i

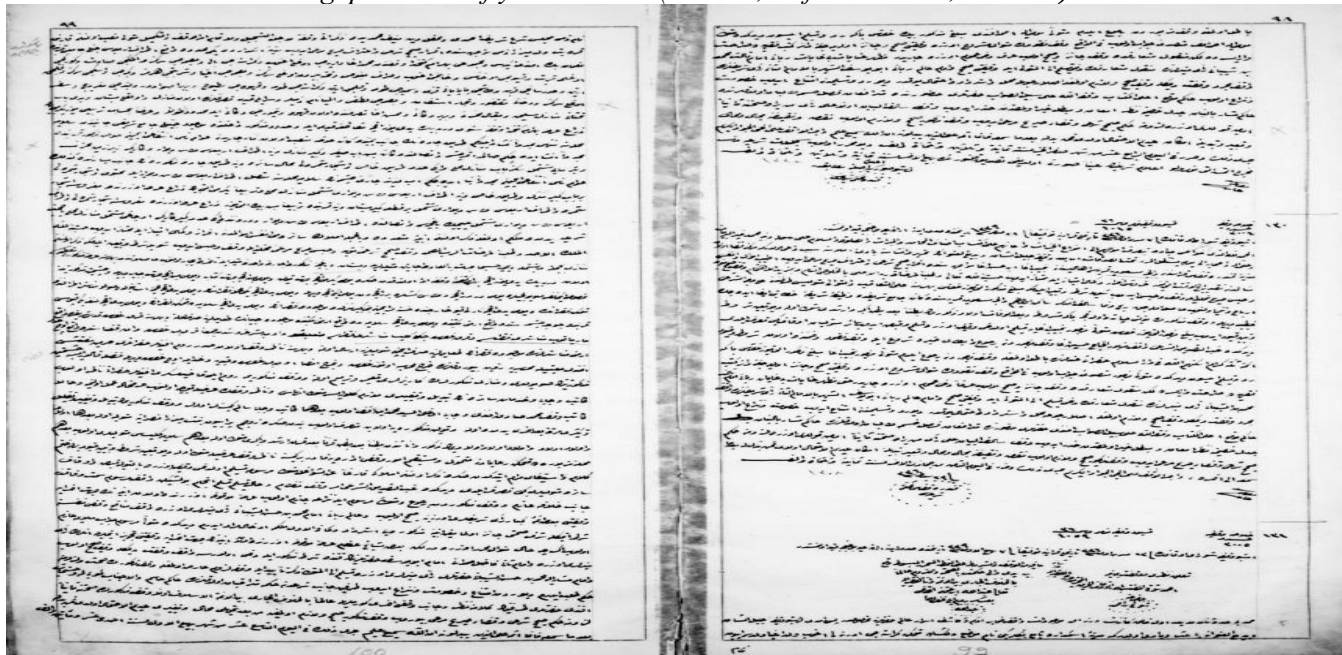
Zikrolunan menâzil bi-cümle-i mâ yeştemiluhu ve yahvihi hasbemâ ceret bihi'l-âde icâreteyn-i misliyeleriyle ve bostan ve bağçe-i mezkûre icâre-i vâhide-i mislye ile âhara îcar olunub hâsılâtından beher sene arsa-i mezkure mukâta'ası olan dört bin yedi yüz akçe Behrâm Kethudâ vakfına edâ olundukdan sonra yevmî yirmi akçe cihet-i tevliyet ve beş akçe cihet-i kitâbet ve yevmî beş akçe cihet-i cibâyete verile ve çeşmeteyn-i mezkureteyne mahsus iki nefer suyluculara yevmî dörder akçe ve taskeşlere birer akçeden yevmî iki akçe verile ve yevmî yedi akçe Yenimahalle fukasasının ve yevmî yedi akçe mahmiyye-i İstanbulda Sulu Manastır etrafında mütemekkin fukananın ve yevmî yedi akçe Narlıkapı haricinde hastalar için mebni kebîr menzilde mevcûde fukananın ve yevmî yedi akçe Selamiyede mütemekkin fukananın ve yevmî yedi akçe LangaYeni Kapusu kurbunda Cüce Çeşmesi'nde vâkı' Ermeni mektebinde ve yevmî yedi akçe Selamiyede vâkı' Ermeni mektebinde mevcûde sıbyânın ta'amiyelerine sarf oluna. Ve beher sene kırk kuruş Kudsi Şerif'de vâkı' Maryakob Manastırı fukarası ve kırk kuruş Cekli Kilise Manastırı fukarası ve on beş kuruşdan cem'an kırk beş kuruş Van Kazası'nda vâkı' üç aded Ermeni manastırlarında mevcûde fukananın ta'amiyelerine sarf için mütevellilerine irsâl oluna ve beher sene nâzir-ı vakf olan sadr-ı rum efendiler hazeratları haremeyn müfettişi efendi maiyyetiyle muhasebeye ru'yat buyurdıklarında harc-ı muhasebe otuz kuruş ve harc-ı imza on beş kuruş ve kaydiyye ve huddâmiye üç kuruş verile fazla kalur ise çeşmeteyn-i mezkureteynin su yolları ve menazil-i mezkurların karizleri ta'mir ve termim oluna ve vakf-ı mezkûruma Rumeli Kadaskeri efendiler hazratı nâzir olup, kاتب ve câbi ve hademat-ı sairenin tebdil ve tayiri lâzım gelür ise müteveli inhâsı ve nâzir-ı vakfin arzıyla tevcih olunub arzuhale amel olunmaya. Ve halen kاتب-i vakf Mehmed Sadık Efendi ve Câbi, oğlu es-Seyyid Mehmed Emin Efendi olup, ba'dehumâ kاتب ve câbi salim kimesnelere olalar ve vakf-ı mezkûrumun tebdil ve tayiri ve tafsil ve teksiri merreten ba'de uhrâ yedinde ola. Ve tevliyet-i mezkûreye evvelen ben mutasarrıf olup benden sonra zevcem Parapyun binti Mizra nasraniyyeye mütevelliyeye ola. Ba'dehâ evlād ve evlād-ı evlād ve evlād-ı evlād-ı evlād-ı evlādimün zükūr ve ināsından batnen ba'de batnin karnen ba'de karnin erşad ve ekberi müteveli ola. Ba'dehum Selâmiye Kilisesi mütevellileri olup ba'dehum mahalle-i mezbûrede mütemekkin re'ayadan mütemevvil ve müstakim umûr-ı vakfi idareye kadir bir kimesne nâzir-ı vakf arzıyla müteveli ola deyu ta'yini şurut ve tebyin-i kuuyūd birle hatm-i kelām ve istifā-yı merām ettikten sonra zikir olunan emlakī fariğan ani'shevāgil müteveli-i mersūme teslim ol dahiş

vakfiyyet üzere bi't-tevliye kabz ve evkâf-ı sâire mütevellileri gibi tasarruf eyledi dedikde ğibbe't-tasdikü's-şer'î emr-i vakf-ı nizâm ve hâl-i teslîm-i tesellüm-i encâm bulmuş iken vâkıf-ı mersûm semt-i vifâkdan cânib-i hilâfa azim ve vakf-ı mezkûrdan rucû' ve mütevellî-i mersûm ile nizâ'a câzim olub arsa-i mevkûfe üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhrâya vakfiyyeti bazı eimme-i kibâr re'y-i şerifleri üzerine sahih olmayub ve âlim-i rabbani imam Muhammed bin Hasanî's-Şeybani re'y-i münirleri üzere vâkıf menâfi'-i vakfı nefsine şart etmekle şeref-i sıhhati câiz olmamağın ebniye-i mezkûreyi istirdâd ve kemâ-fî'l-evvel mülkûme idhâl murâd ederim dedikde mütevellî-i mersûm cevâb-ı mülâyime âzim olub eğerçi hal minvâl-i muharrer üzeredir. Lâkin bazı meşâyih-i izam arsa-i mevkûfe üzerinde olan ebniyenin cihet-i uhrâya vakfiyyetini tecviz etmeleriyle anların re'y-i münirleri üzere ve imâm-ı sâni fâdıl-ı samedâni İmam Ebu Yusuf Hazretlerinin katında şart-ı mezkûr ile dahî olursa, vâkıf vakaftü demekle vakf sahih olub ve imâm-ı müşârün-ileyh Muhammed bin Hasanü's-Şeybânî Hazretleri re'y-i münirleri üzere teslîm-i ile'l-mütevellî zikr-i te'bid ile vakfa lüzûm ârız olmağla vakf-ı mezkûrun sıhhat ve lüzûmuna hüküm taleb ederim deyu reddeden imtina' ve husûmet ve nizâ' edüb tarafeyn cânib-i şer'den hükme müterakkıbân olduklarında hâkim-i hâsim-i vâlâ cenâb-ı tûbâ lehu ve hüsn-i meâb efendi hazretleri tarafeynin kelâmına nazar ve cânib-i vakf-ı uhra görmeleriyle âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-eslâf evvelen vakf-ı mezkûrun sıhhatine sâniyen lüzûmuna hükm-i sahih-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î buyurub, vakf-ı mezkûr sahih ve lâzım olmağın min ba'd tahvili muhâl ve tağyîri adîmü'l-ihimâl oldu "fe-men beddelehû ba'de mâ semî'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilûnehû innallâhe semî'un 'alîm" cerâ zâlik fî'l-yevmi't-tâsi' aşer min şehir-i Rebiülevvel li-sene ihdâ aşer ve mieteyn ve elf. (19 Rebiülevvel 1211) men lehu'l-izzü ve's-saâdet ve's-şerefehû, temmet.

Şuhûdu'l-hâl

Eşrâf-ı Kudâtan es-Seyyid Mustafa İbn Halil - Mektûbi es-Seyyid Abdullah Efendi ibn es-Seyyid Ahmed - İmam-ı Evvel el-Hâc Nimet Efendi İbn el-Hâc Hasan- Muvakkit İsmail Efendi İbn Mustafa - İsmail Ağa ibn Yahya - el-Hâc es-Seyyid Süleyman Ağa ibn Hasan Ağa - el-Hâc Mustafa Ağa ibn Ömer Ağa - Müezzîn Mehmed Efendi ibn el-Hâc Ahmed Ağa - Muhsin Efendi ibn el-Hâc Osman - Müezzîn Ebubekir Efendi ibn Osman - Zekerîyya Efendi İbn Mustafa - Sadri Efendi ibn (..) - Uzun Emin Efendi İbn Hasan - Mustafa Efendi İbn Mehmed - Emin Efendi İbn Hüseyin - Derviş Emin Efendi ibn Ali - es-Seyyid Süleyman Ağa ibn Abdünnebi - Mukayyid Hüseyin Baykara Efendi ibn Halil - el-Hac İbrahim Efendi ibn Ahmed Efendi.

EK 2. Edirneli Keresteci Agop'a Ait Vakfiye'nin Sûreti (VGMA., Defter No: 616, s. 98-99)

EK 2. Edirneli Keresteci Agop'a Ait Vakfiye'nin Sûreti (VGMA., Defter No: 616, s. 100)

